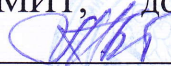

«Тасдиқ мекунам»
Директори Институти биологии Помир
ба номи академик Х. Юсуфбекови
АМИТ, доктори илмҳои биологӣ,

Абдулназарзода А.Ф.

« 25 » июни соли 2025

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар – Институти биологии Помир ба номи академик Х.Ю. Юсуфбеков ба диссертатсияи Резмонова Қурбоной Шарифовна дар мавзуи «Маҳсулнокии намунаҳои гандуми мулоим (*Triticum aestivum* L.) аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия дар шароити ҷануби Тоҷикистон» аз рӯи ихтисоси 06.01.01 – Зироаткории умумӣ, растанипарварӣ, ки аз тарафи Шурои диссертатсионии **6D.KOA-064** назди Институти зироаткории Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон пешниҳод шудааст

Диссертатсия дар 138 саҳифаи чопи компютерӣ пешниҳод гаштааст, ки аз муқаддима, 5 боб, хулосаҳо ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёт, ки аз 190 номгӯй, аз ҷумла 90 адад ба забонҳои хориҷӣ иборат мебошанд. Диссертатсия 19 диаграмма, 26 ҷадвал ва 30 аксро дар бар мегирад. Қисми асосии кори диссертатсионӣ бевосита дар доираи мавзӯҳои таҳқиқоти кафедраи биологияи умумии факултети химия ва биологияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав анҷом дода шудааст.

Мубраммияти мавзуи таҳқиқот. Чи тавре ки маълум аст, солҳои охир мушкилоти тағйирёбии иқлим дар рӯи Замин боиси ташвиши ҷомеаи ҷаҳонӣ гардидааст, зеро тағйирёбии иқлим ба муҳити атроф таҳдиди харобиовар ва ҷиддӣ расонида истодааст. Таҳлили адабиёти илмии мавҷуда нишон медиҳанд, ки тағйирёбии иқлим дар рушди иқтисодиёт ва дар ҳаёти одамон хисороти калонро пеш меорад. Интизорӣ меравад, ки тағйирёбии иқлим оқибатҳои ниҳоят изтиробоваранда дошта, ба захираҳои об, ба экосистемаҳо ва саломатии аҳоли таъсири манфӣ мерасонад. Тағйирёбии иқлим ба бехатарии озуқаворӣ аҳоли таҳдид намуда, метавонад боиси сар задани як қатор душвориҳои ҷиддӣ дар соҳаи кишоварзӣ гардад, ки он ҳамаи намунаҳои ғизоиро, аз ҷумла дастрасӣ, истифода ва устувории маҳсулоти озуқаро фаро мегирад. Ҳамаи ин масъалаҳо таъмин намудани аҳолии афзудаистодаро бо озуқа душвор мегардонад. Бехатарии ҷаҳонии озуқаворӣ самтгирии ҷиддии илм дар бораи растаниҳо, бехтаршавии сифати зироатҳои кишоварзӣ ва техникаи истеҳсоли ғалладонаро дар даҳсолаи наздик бастубанди таҳқиқот ва коркарди ошкорсозии

ба иқлим тобоварии онҳо, инчунин ба вучуд овардани навъҳо ва намунаҳои нави сифатан беҳтари ғалладонаро тақозо менамояд. Барои қонеъ гардондани чунин талабот системаҳои кишоварзӣ ва озуқаворӣ бояд ба оқибатҳои номусоиди тағйироти иқлим мутобиқ гарданд. Барои таъмин намудани беҳатарии озуқавории инсоният, олимони оид ба интиҳоб ва таҳқиқи намунаҳои гуногуни зироатҳои ғалладонагӣ аз коллексияи ҷаҳонии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии умумироссиягии растанипарварӣ ба номи Н.И. Вавилов гирифташуда таҳқиқоти зарурӣ гузаронида истодаанд. Дар ин марказ намунаҳои беҳтарини селексионии ҷаҳон, намунаҳои ёбӣ, хешовандони зироатҳои кошташаванда, намунаҳои пешина ва маҳаллии ноҳияҳои заминдорӣ кураи Замин ҷамъоварӣ карда шудааст. Яке аз объектҳои коллексияи ҷаҳонӣ, ки аҳамияти калон дорад, гандум мебошад. Маълум аст, гандум зироате мебошад, ки дар ҷаҳон, аз ҷумла дар Осиёи Марказӣ ҳамчун манбаи асосии ғизои инсон истифода бурда мешавад. Дар коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия ба номи Н.И. Вавилов, намунаҳои арзишманди гандум мавҷуданд. Барои ин зарур аст, ки хусусиятҳои морфологӣ ва хоҷагию арзишноки намунаҳои арзишманди гандуми мулоим аз коллексияи умумиҷаҳониро дастрас намуда, дар шароити ҷануби Тоҷикистон, омӯхта, аз ин коллексия шаклҳои ояндадор интиҳоб карда, барои ҷорӣ намудан тавсия ва истифода шаванд. Ин масъалаҳои мубрами рӯзмарра дар маркази таҳқиқоти рисолаи мазкур қарор доранд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Бори аввал хусусиятҳои ташаккулёбии аломатҳои морфологӣ ва аз ҷиҳати хоҷагидорӣ самараноки 15 намунаи гандуми муллоимдона аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия дар шароити иқлими ҷануби Тоҷикистон муқаррар карда шуданд. Ба аломатҳои намунаҳои гандуми мулоим ҳангоми ворид намудани нуриҳои маъданӣ (нитроаммофоска) ҳангоми коштани намунаҳои нав аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия дар шароити ҷануби Тоҷикистон баҳои умумӣ дода шудааст. Бори аввал алоқамандии аломатҳои гуногуни дар намунаҳои нави мутобиқшудаи гандум аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия дар иқлими гарми ҷануби Тоҷикистон муайян карда шуд. Нишон дода шуд, ки намунаҳои нави мутобиқшудаи гандуми аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия гирифташуда назар ба навъи гандуми назоратии «Ормон» 1,5-2,4 баробар серҳосил мебошанд. Бори аввал таъсири миқдори нурии нитроаммофоска ба ҳосилнокии намунаҳои нави мутобиқшудаи гандум аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия дар шароити ҷануби Тоҷикистон муайян карда шуд. Бартариҳои рӯёндани намунаҳои нави мутобиқшудаи гандум, ки аз коллексияи ҷаҳонӣ гирифта шудааст, нисбат ба навъи назоратии «Ормон» дар шароити ҷануби Тоҷикистон муқаррар карда шуд.

Аҳамияти назариявӣ ва илмию амалии таҳқиқот. Бори аввал хусусиятҳои нашъунамо ва инкишофи намунаҳои гуногуни гандуми мулоими аз коллексияи ҷаҳонӣ гирифташуда дар шароити ҷануби Тоҷикистон омӯхта шуданд. Муқаррар карда шуд, ки намунаҳои гандуми ITMI-1, ITMI-3, ITMI-6, ITMI-9, ITMI-30, ITMI-32, ITMI-55, ITMI-75, ITMI-77 ва ITMI-103 аз рӯи баъзе нишондодҳои ҳосилнокӣ нисбат ба навъи назоратии «Ормон» бартарӣ доранд. Инчунин, муайян карда шуд, ки намунаҳои таҳқиқшуда назар ба навъи гандуми «Ормон» миқдори бештари сафеда доранд. Миқдори сафеда маҳсусан, дар намунаҳои гандуми ITMI-3, ITMI-9, ITMI-30, ITMI-32, ITMI-77, ITMI-103 ва дигар моддаҳои зарурӣ дар намунаҳои гандуми ITMI-1, ITMI-3, ITMI-5, ITMI-9 ва ITMI-75 нисбат ба навъи гандуми «Ормон» бештар мебошанд.

Муқаррар карда шудааст, ки ҳосили намунаҳои нави мутобиқшудаи гандум дар ҳамаи вариантҳои ворид намудани нуриҳои маъданӣ - нитроаммофоска назар ба навъи гандуми назоратии «Ормон» аз 22,4 то 91,2 фоиз зиёд аст. Дар варианти бе ворид намудани нитроаммофоска ҳангоми кишти гандум ҳосили баландтарин дар намунаҳои гандуми ITMI -7, ITMI -9 ва ITMI-55 мушоҳида шуд, ки аз навъи назоратии «Ормон» мутаносибан 108,9; 114,7 ва 105,5 фоиз зиёд аст. Ҳангоми ба ҳар гектар ба андозаи 300-500 килограммӣ ворид намудани нитроаммофоска аз ҷиҳати ҳосилнокӣ намунаи гандуми ITMI-5 дараҷаи баланд дошт, ҳосилнокии навъҳои гандуми ITMI – 5, ITMI-6, ITMI-7 ва ITMI-32 нисбат ба навъи «Ормон» бартарӣ доранд, ки ин фарқият мутаносибан 88,8; 96,3; 101,7 ва 93,1 фоиз ё қариб 2,0 баробар зиёд аст. Нишон дода шуд, ки аз ҷиҳати вазни як хӯша бартарӣ дар намунаҳои гандуми ITMI-30, ITMI-32 ва ITMI-55 ба мушоҳида расид, ки аз навъи «Ормон» мутаносибан 145,9; 151,4 ва 212,8 фоиз ва аз рӯи вазни 1000 дона - намунаҳои ITMI-30 ва ITMI-77 нисбат ба навъи «Ормон» 49,6 ва 39,0 фоиз бартарӣ доранд. Намунаҳои ITMI-30; ITMI-32 ва ITMI-75 дар шароити ҷануби Тоҷикистон ҳосилнокии ғалларо мутаносибан 80,4; 82,2 ва 75,0 сентнерӣ аз ҳар га таъмин намуданд, ки ин нисбат ба навъи «Ормон» 145,9; 151,4 ва 129,6 фоиз зиёд аст.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии довталаб дар ҷустуҷӯ ва таҳлили сарчашмаҳои адабӣ, иштирок дар таҳия ва гузаронидани таҳқиқот, интихоби навъ ва намунаҳои гандум, таҳия ва гузаронидани таҷрибаҳои озмоишӣ ва саҳроӣ, дар коркарди оморӣ ҳангоми ҷамъбаст намудани натиҷаҳои кор, навиштани мақолаҳои илмӣ ва рисола иборат мебошад. Ҳиссаи иштироки унвонҷӯ дар таҳқиқот зиёда аз 85 фоизро ташкил медиҳад.

Баҳодихии кори иҷрогаштаи унвонҷӯ. Таҳқиқотҳои илмӣ дар муддати солҳои 2016-2022 анҷом дода шудаанд. Дар маҷмӯи кори диссертатсионӣ дар сатҳи баланди методӣ-илмӣ гузаронида шуда, натиҷаи ба анҷомрасидаи илмӣ ба

шумор рафта, дар он хусусиятҳои нашъунамо ва сабзиши 15 намунаи нави гандуми мулоим, ки аз ИУР–и Россия оварда шудаанд, дар муқоиса ба навъи назоратии гандуми Ормон дар шароити водии Ваҳши вилояти Хатлон омӯхта шудаанд. Унвонҷӯ Резмонова Қ.Ш. дар муддати солҳои тулонӣ хусусиятҳои намунаҳои нави гандуми мулоимро дар шароити баланд будани миқдори шӯрнокии хок, дар шароити танқисии намии хок, таъсири нурии маъдани нитроаммофоска ва дар зери таъсири баланди ҳарорати ҳаво ҳаматарафа омӯхта баромадааст. Вай инчунин алоқамандии коррелятсионии нишонаҳои намунаҳои гандуми мулоим ва самаранокии парвариши онҳоро дар шароити водии Ваҳши вилояти Хатлон, дар ҷануби Тоҷикистон омӯхта, натиҷаҳои зарурии илмиро ба даст овардааст.

Дарачаи асоснокии кори диссертатсионӣ ва ҳулосою тавсияҳо.

Дурустӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқоти бадастомада бо таҷрибаҳои бисёрсолаи дар солҳои 2016-2022 гузаронидашуда, ҳаҷми зарурии таҳлилҳо, мушоҳидаҳо, коркарди маводи таҷрибавӣ бо усулҳои математикии таҳлили дисперсионӣ ва коррелятсионӣ, ҳисоб кардани нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодӣ, озмоиши натиҷаҳои таҳқиқот тасдиқ карда мешавад. Автореферат ба муҳтавои кори диссертатсионӣ мувофиқат мекунад. Муқаррароти асосии диссертатсия дар конфронсҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ гузориш дода шудааст. Аз рӯи маводи диссертатсия 21 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 7 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда, ба нашр расидаанд.

Эзоҳҳо ва хоҳишҳо. Ҳангоми арзёбии кори илмӣ дар маҷмуъ мусбат баҳо дода шуда, инчунин баъзе камбудихоро, ки дар рисолаи илмӣ ба назар мерасанд, онҳоро бояд қайд намуд:

- дар боби 2 макон, шароит, объектҳо ва усулҳои таҳқиқот меъёр ва муҳлати обёрӣ дар рисола нишон дода нашудааст;
- дар боби 3 натиҷаҳои санҷиши сифати орд ва хурокаи намунаҳои нави гандум ва навъи назоратии гандуми Ормон оварда нашудаанд;
- оиди ба касалиҳои зангорӣ гирифташуда гаштани намунаҳои нави гандум ва навъи назоратии гандуми Ормон маълумот пешниҳод нашудааст;
- дар рисолаи илмӣ оид ба ҳашаротҳои гандум дар минтақаи таҳқиқот маълумот оварда нашудааст;
- дар рисола оид ба хоб рафтани пояҳои (ғалтидани) намунаҳои гандум бояд маълумот оварда мешуд, чунки он нишонаи зарурии генетикӣ ба шумор меравад;
- дар матни диссертатсия ва автореферат хатогиҳои имлоӣ ва техникӣ мушоҳида мешаванд.

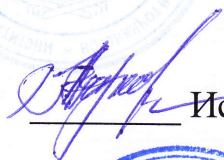
Хулоса. Мо чунин мешуморем, ки кори диссертатсионии Резмонова Курбонӣ Шариповна дар мавзуи «**Маҳсулнокии намунаҳои гандуми мулоим (*Triticum aestivum* L.) аз коллексияи ИУР-и Федератсияи Россия дар шароити ҷануби Тоҷикистон**» ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба диссертатсияҳои номзадӣ, мувофиқат мекунад ва метавонад ҳамчун кори илмӣ-тахассусӣ эътироф карда шавад, ки дар он натиҷаҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок оварда шудаанд. Дар сурати ҷорӣ намудани ин натиҷаҳои илмӣ дар оянда дар истеҳсолот боиси афзоиши ёфтани истеҳсоли маҳсулоти ғалла хоҳад гардид. Бо дарназардошти аҳамият, навгониҳои илмӣ ва аҳамияти амалӣ доштани диссертатсияи илмӣ, муаллифи он Резмонова Курбонӣ Шарифовна сазовори дараҷаи илмии номзоди илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.01.01 кишоварзии умумӣ, растанипарварӣ мебошад.

Шарҳи диссертатсия ва автореферат аз ҷониби мудири озмоишгоҳи генетика ва селекцияи растаниҳои Институти биологии Помир ба номи академик Х.Ю. Юсуфбеков тартиб дода шуда, дар ҷаласаи Озмоишгоҳ дар ҳузури 10 нафар кормандони илмӣ, аз ҷумла 2 нафар докторони илм ва 3 нафар номзадҳои илм муҳокима ва тасдиқ карда шудааст (протоколи №3, аз 10 юни соли 2025).

Мудири озмоишгоҳи генетика ва селекцияи растаниҳои
Институти биологии Помир ба номи академик
Х. Ю. Юсуфбеков, узви вобастаи Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои кишоварзӣ
(селекция ва тухмипарварии растаниҳои
кишоварзӣ-06-01-05)

Абдуламонов Қ.

Котиби Шурои илмии Институти
биологии Помир, н.и.б.

Исмоилов М.Т.

Имзоҳои Абдуламонов Қ., ва Исмоилов М.Т.-ро
тасдиқ мекунам: Сардори шӯъбаи кадрҳо ва
корҳои махсуси Институти биологии
Помир

Д. Наврузкулова

Суроғай хизматӣ: 736000. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хоруғ, куч. Холдорев 1, б. 2.
Институти биологии Помир ба номи академик Х.Ю. Юсуфбеков АМИ Тоҷикистон
Тел. (+992) 93 567 54 16; E-mail: ahmad79.79@mail.ru